

իսկ մնացած նշխարքը հրաշքով մը գտնուելով՝ Սպանիա բերուեցան Արուստղէմին առնուելու ատեն և ուխտատեղին ան ատենէն սկսաւ պայծառանալ անհամար հաւատացելոց այցելութեամբ, որ արդէն թէ դարձան սկիզբէն կու գային հոս : Արքայն պատկերն նախ նկարէն փայտէ էր, բայց վերջը երբոր նշխարքները ուրիշ մատուռ մը փոխուեցան, զմբէթին տակ, արձանն ալ փոխուեցաւ, և է ձոյլ ոսկի երկու ոտք բարձրութեամբ : շրջանակը և տապանակն ալ արծրթէ : Նշխարաց ամաններն ալ աղամանդով զարդարած, արծրթէ տուփերու մէջ : Այորանին երկու կողմի եղած երկու սիւնը արծրթի թիթեղներով երկինք մը կը վերցընեն : Գիշեր ցորեկ սուրբ պատկերքին չորս կողմը հարիւրաւոր մում կը վառուի : Ինչո՞ւն հիմայ ալ դեռ սուրբ Յակոբայ գլխին վրայ մարտիրոսութեան նշանը կ'երևայ : Սիայն թէ ուխտազնացու թիւնը ութւտաններորդ դարէն վերջը՝ աւջինին պէս յաճախուած չէ :

Եսիկայ է հասարակաց կարծիքը սբ Յակոբայ նշխարաց վրայօք : Բայց մեր ազգն ալ հին և շարունակ աւանդութեամբ կը ցուցնէ որ սուրբ Յակոբայ առաքելոյ մեծ նշխարք և գլուխն՝ իրեն վանքին մէջն է յԱրուստղէմ : Ինչով հաւանականն է որ Կոմպոստելայի սուրբ Յակոբն է՝ Արսերն կամ Աղբայր տեառն անուանեալը, ինչպէս Սպանիայիք ալ կը վկայեն, որովհետեւ այս երկու անուանակից սրբոց վարքը իրարու հետ շփոթած են :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՈՒԵՍՏ

Իժոռի .

Իժոռիւր, այլ և այլ տեսակ է, ու արուեստից մէջ զանազան անուններ ունի, ինչպէս են ածուխ փայտեայ, ածուխ Բոստէան, ածուխ Էնդրանալան՝ որ կենդանեաց ոսկորներէն կը հանուի, ածուխ Կանգային, փայտաբար, ածուխաբար, Բորպա, և այլն : Իժոռք ամէնքն ալ թէպէտ և իրարմէ շատ կը տարբերին, բայց իրենց սեւ կերպարանքին և մէկ երկու յատկութեանցը համար ածուխ զրուցուած են : և սակայն ածուխ բառը մասնաւոր կերպով սեպհականած է փայտեայ ածուխին :

Իս անգամ կ'ուզենք խօսիլ միայն փայտեայ ածուխը շինելու կերպին և անոր զանազան յատկութեանցը վրայ, որուն կիրառութիւնը շատ յաճախ է թէ տնական և թէ արուեստական գործոց մէջ, մանաւանդ այրելու համար, և հին ատենէն ի վեր ծանօթ էր մարդուս, և սովորական շինելու կերպն ալ նոյն էր թէ հին ատեն և թէ հիմա :

Փայտէ ածուխ շինելու կերպը : — Գետինը պիտի ըլլայ շիտակ ու կարծր, անոր համար ուր տեղ որ փայտէ ածուխ պիտի շինուի, պէտք է նախ հարթաւ յատակ ընելու զարնել, 12 կամ 15 ոտ նաչափի տարածութեամբ : Իս փայտերն որ աւելի կարծր են, և որ քիչ տարածոցի մէջ շատ զանգուած կը պարունակեն, անոնց ածուխը աւելի ընտիր է, ու աւելի ջերմութիւն կ'արձըկէ : Փայտերը պէտք է ամէնն ալ հաւասար պզտիկ կտրել իբր 3 բթաչափ տրամագծով : Ետքը հաստ ցցերով ցցապատնէշ մը շինել, ու այն ցցապատնէշին մէջտեղը ընցընել այն փայտերն որ պի-

1 Բազմափայտ մէջ այլ և այլ տեղ խօսուած է զանազան տեսակ հանքային ածուխներու վրայ : տես հտ . Գ . 238 : հտ . Ե . 112 : հտ . Ե . 174 :

տի ածուխ ըլլան, ու վրան գոցել ուրիշ աւելի հաստ փայտերով խիտ խիտ շարուած : Եւս յարկին վրայ դնելու է ուրիշ փայտերու կարգ մ'ալ, ու անոնց չորս դին սլատել նոյնպէս ցցերով, և ծայրը կոնոնաձև վերջացնել, ու գոցել ծակերը խոնաւ հողով ու խոտով : Եւսպէս պատրաստելէն ետեւ, պէտք է դիւրավառ փայտերով կրակ դնել այս երկու յարկերուն մէջ տեղը, որով քիչ ատենէն կը սկսի թանձր ծուխ դուրս ելլել, բայց ուր տեղ որ ծուխը շատ առատու թեամբ դուրս կ'ելլայ, պէտք է հոն հողով ծածկել, և քիչ մը ծուխին ելլելու ճամբայ թողուլ, ու բոլորը չգոցել որպէս զի կրակը չմարի : Իսկ ծուխը դադարէն աւելի առատու թեամբ կ'ելլայ : Երկրորդ օրը ծայրէ ծայր փայտակոյտը ցցերով մէկտեղ կը բռնկի, ու չորս դին բոց կ'արձրկէ : այն ատեն պէտք է ամէն դիէն հողով գոցել, ու ծուխը ներսը արգիլել մինչև չկարենալ դուրսի օդին հետ հաղորդութիւն ունենալ : Եւ օր մըն ալ այնպէս թողուլ է ու խարոյկին կրակը կը մարի և գործողութիւնը կը լմնայ, ուստի և չորրորդ օրը պէտք է ածուխները խարոյկէն մէկդի առնել : Իսկ որ փայտերը չոր են՝ երկու օր բաւական է գործողութիւնը ամբողջացընելու համար : Եւս է սովորական կերպը անտառներու մէջ ածուխ ընելու, որով աւելի դիւրին և աժան կ'ըլլայ :

Կան այլ և այլ կերպեր ալ որ ասկէ քիչ շատ կը զանազանին, զոր օրինակ խարուկին ձևին մէջ, որ կրնայ քառակուսի, բրգաձև ըլլալ, և այլն : Կան որ առանձին ծինելոյզներ կը յարմարցնեն խարուկին յլոյս այլ և այլ կողմեր, կան որ փայտերը աղիւսէ վառարանի մէջ կը վառեն, որով գործողութիւնն ալ աւելի դիւրութեամբ, կարճ և կանոնաւոր կերպով մը առաջ կ'երթայ : Բայց աւելի սուղ կ'ըլլայ վառարանին շինութեանը պատճառաւ : Կան որ կ'աժխտցնեն փայտերը երկաթէ մեծամեծ խողովակներու մէջ դնելով, որոնց մէկ ծայրը պզտիկ ծակ մը կայ : այս կերպով կրնայ չորս ժամուան մէջ փայտը աժխտալ ու

ամէն կերպերէն աւելի ածուխ ունենալ ու քիչ մոխիր : Սովորական ոճովն որ անտառներու մէջ կը գործածուի 100^{էն} 18 ածուխ կ'ելլայ :

Փայտեայ ածուխին յապկոթիւնները : — Փայտեայ ածուխը սև, հաստատուն, փշուռն ու բեկանուտ մարմին է : ներսի դին կարգ կարգ է ու փայլուն : Եւս մենեկին կրակի մէջ չկրնար հալիլ կամ ցնդիլ : փոշին մետաղները մաքրելու կը գործածուի : Գերմութեան քիչ հաղորդիչ է : Իսկ ելեքտրականութեան բաւական ընտիր հաղորդիչ է, մանաւանդ թէ որ աղէկ կրացած ըլլայ, այս բանիս համար շանթարդել գործիններուն ոտքը պատելու կը գործածուի, որ և երկաթը ժանգոտելէն կը պահէ : Եւս ծուխը խոնաւ գետնի մէջ անայլալակ կը կենայ, ու ասոր համար այն ցիցերը որ գետին պիտի խոթուին, նախ ծայրերնին կ'այրեն կ'աժխտցնեն : Եւս կերպով կրնանք հին ծառերը փտտելէն պահել, քանի մը գծաչափ խորութեամբ կոճկերնուններսի կողմը աժխտցնելով : Թանաքը ու պատկերահաններու այն սև ներկերը որոց մէջ ածուխ կը մտնայ, կրնան դիմանալ երկայն ոտեն, թէպէտ և խոնաւութեան մէջ զրուին : Եւս ծուխը կը գործածուի հոտած ջուրը անուշ ցընելու և զանիկայ պահելու հոտելէն, վասն զի հոտեցընող կապերը կը ծծէ : անոր համար և օգտակար կ'ըլլայ ծովային երկայն ճամբորդութիւններու մէջ : Կը գործածուի նաև քանի մը գոյացութեանց տափալ համը վերցընելու, ինչպէս մեղրի, զանազան օջարակներու և այլն, կը գործածուի նաև շաքարը մաքրելու : Բայց աս բանիս աւելի յարմար է կենդանական կամ բուսական ածուխը : Եւս ծուխը քանի մը բուսական գոյները գունատելու յատկութիւն ալ ունի, մանրամաղ փոշի դարձընելով զանիկայ : Բայց կենդանական ածուխը նոյն յատկութիւնն աւելի կերպով մը ունի :

Եւս ծուխը բնութեամբ սաստիկ հակամէտ է թթուածին կազ ծծելու, անոր համար ալ շատ անգամ կը գործածուի մետաղական ոքսիտները իրենց մե-

տաղական վիճակին վերածելու համար, որովհետև ածուխը որսիտին վրայէն վերցնելով իր բաղկացուցիչ տարրերէն մէկը, այսինքն զթթուածինը, ազատ վիճակի մէջ կը թողու անոր մետաղը:

Փայտէ ածուխը կը գործածուի նաև վառօդ շինելու:

Ըծուխը վառելու ատեն միշտ ածխական թթուութիւն կ'արձրէ, որ և մեծամեծ ցաւալի դիպուածներու երբեմն երբեմն պատճառ եղած է, երբոր անխոհեմութեամբ վառած ածուխը խուցի մէջ պահուի, պատուհանները գոց, ուրով խուցին օդը չկարենալով ելլամուտ ունենալ, շնչարգելութիւն ու մահ կը պատճառէ խուցին մէջի բնակիչներուն: Այնպէս պախարակելի է արեւելոց այն սովորութիւնը, որ կրակը երկայն ատեն դիմանալու համար, անոր չորս դին մոծիր կամ ածխոյ թրջած մանրուք կը դնեն:

Հ. Մ. ՍՈՓ.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հարսնաճաշի կամ Լոնուֆար:

ԲՈՒՍՈՑ մէջ զարմանալի յատկութիւններ ունեցողներէն մէկն ալ Հարսնաճաշի կամ Լոնուֆար ծաղիկն է, որ մեր գրոց մէջ երբեմն ջրային շուշան ալ կոչուած է. ասոր կապոյտ տեսակը Լեզու գետին եզերքը և հարաւային Լիւրիկէին մէջ կը բուսնի: Արմատէն երկնցած կոթերուն վրայի հաստ, սրտաձև ու մութ կանաչ տերեւները ջրին երեսը կը լողան. քանի մը կոթերուն վրայ ալ երկնագոյն աղուոր ծաղկներ կը բացուին որոնք իրեք չորս օր կը դիմանան. աս ծաղիկն թերթերը երկայն ու սուր են: Ծաղիկը ցորեկը կը բացուի ու գիշերը կը գոցուի:

Լեզուի ջուրը կոխած տեղուանքը հարսնաճաշին նման ուրիշ ծաղիկ մըն

ալ կը բուսնի, որն որ հին Լեզուացիք սրբազան բանի մը տեղ դնելով իրենց աստուածոց մեհեաններուն մէջ պատկերքը կը քաշեն. աս աղուոր բոյսը Լեզուացիք Լեզուի ջրէն ձևացած լճակներուն մէջը կը բուսնի: Լեզուացիք չէ թէ միայն իրենց երկրին պտղաբերութիւնը աս ծաղիկէս կը գուշակեն, հապա նաև ուրիշ զարմանալի բան մըն ալ դիտեր էին աս ծաղիկի վրայ. այսինքն թէ առաւօտները ջրէն դուրս ելլալով ծաղիկը կը բացուէր ու իրիկուան դէմ նորէն գոցուելով ջրին տակը կը մննար. ասկէց հետեւոցին որ ասիկայ արեւուն հետ վերաբերութիւն մը պիտի ունենայ, ուստի արեւուն ընծայեցին: Երբ համար է որ ինչուան հիմա գտնուած Լեզուացուց սրբազիւններուն մէջ աս ծաղիկս ալ քաշուած կը գտնուի երբեմն բացուած երբեմն ալ միայն կոկոնը: — Իսկ ծաղիկն որ հիմա ալ կը բուսնի ճերմակ ու վարդագոյն է. իրեն լայն ու վահանաձև տերեւներուն վրայի կողմը մութ կանաչ է. իսկ տակի կողմը լերդի գոյն է. երկայն կոթեր ունենալով ջրին երեսը կը լողան. իրեն հաստ արմատին ու հունտերուն մէջ ալուրի պէս նիւթ մը կայ, որն որ հին Լեզուացիք ուտելու համար կը ժողվէին. բայց անհամ բան մը ըլլալուն հիմակ չեն գործածեր:

Բալանան:

ԲՆԱԳԱՏՈՒԹՅՈՒՆ Լոնուֆարի ցեղէն կը սեպեն նաև բալասանի ծառը, որ արեւմտեան Հնդկաստանի ու Արաբիան տառններուն մէջ կը բուսնի առանց մշակելու: Երբ շատ բարձր է, տերեւները առաջիկայ տերեւներուն կը նմանին, պզտի ծաղիկներ կու տայ, պրտուղն ալ կըրոր ու մնոտ է որուն մէջ շատ հունտեր կան բայց չեն ուտուիր: Թէ որ կեղևին վրայ քանի մը տեղ ճղքես բալասանը բեւեկնի խէթին պէս կը վազէ և տակը դրուած ամաններուն